

Déri Balázs

P. magister gestájának bibliai-liturgikus idézetei — II.*

Tanulmányom első részében¹ megkíséreltem rendszerezni az ún. latin Biblia (azaz a Vetus Latina-változatok s a jelentős részben azokra épülő Vulgata) patrisztika utáni, középkori és részben kora újkori vagy akár újkori idézésének lehetséges útjait-módjait:

Déri Balázs (Budapest) zenetudós, klasszika-filológus, középkorkutató, az ELTE BTK Latin Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára.

1) közvetlen idézés a Bibliából, amikor az idézet nem jellemzően vagy nem elsősorban a liturgikus könyvek által (is) közvetített szöveganyag része;

2) az egyházi és különösen a liturgikus közvetítés esetei, és pedig

2.a) bibliai idézetek (egyházi) prózai szövegekben: Biblia-kommentárookban és leginkább matutínium-olvasmányul szolgáló homíliákban; továbbá legendákban (mint liturgikus olvasmányokban);

2.b) a Biblia szövege lehet énekelt (nem recitált) tétel szövege, vagy

2.c) egy óra, ünnep vagy más liturgikus alkalom perikópája vagy kapitulum;

2.d) a liturgikus könyvek mint olvasókönyvek, mint a klerikus műveltség foglalatjai teljes szöveganyaga, vagy

3. bármilyen más szöveg a keresztény műveltség intertextuális szövedékéből: az áhítatos-építő lelkiségi irodalomtól (ide értve a nagyobb terjedelmű, nem kivonatosan olvasott legendákat is) és a történeti művektől a szállóigékig és okleveles formuláig.

Az előbbi részben vázolt okokból itt nem foglalkozom a nem idézet-szerepű hebraizmusokkal, biblikus nyelvi stíluselemekkel.² Nyilván ez egyedi esetben önkényes, bár tapasztalaton alapuló döntéseket igényel.

* A tanulmány az OTKA K 75457 „Az irodalmi nyilvánosság az antikvitásban” (vez. Déri Balázs) és K 78680 „Középkori pontifikálék Magyarországon” (vez. Földváry Miklós István) pályázatának keretében készült. — A tanulmány első része megjelent: „P. magister gestájának bibliai-liturgikus idézetei — I.”, *Magyar Egyházzene* XIX (2011/2012) 33–38.

¹ Az alábbiakban vezetéknevemmel hivatkozom MÉSZÁROS Ede tanulmányára — *Qua ratione Anonymus Hungarus in conscribendis Gestis suis Sacra Scriptura usus sit* [Hogyan használta a Szentírást Gestája megalkotásában a magyar Anonymus]. M. Kir. Erzsébet-Tudományegyetem rectora, Quinque ecclesiis (Pécs) 1936.— P. Magister művére pedig a P. MAG. rövidítés után Ladislaus JUHÁSZ [László] kiadásának mondatzámáival: *P. Magister, quondam Bele regis Hungarie notarius: Gesta Hungarorum*. Szeged 1932, (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum, saec. XII–XIII.) Többször utalok azonban Jakubovich Emil kiadására is annak oldalszámaival: *P. Magistri, qui Anonymus dicitur, Gesta Hungarorum*. Praefatus est textumque recensuit Aemilius JAKUBOVICH. Annotationes exegeticas adiecit: Desiderius PAIS. In: Emericus Szentpétery (ed.): *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* (a továbbiakban SRH): *Edendo operi praefuit Emericus SZENTPÉTERY*. Vol. I. Budapestini 1937. 13–117.

² 34.

Az alábbiakban a föntebbi beosztás alapján általában fejezetről fejezetre haladva elemzem a bibliai idézeteket. Először egyértelmű voltak és kiterjedt használatuk miatt a liturgikus-bibliai perikópákból való idézeteket, parafrázisokat veszem számba. A bibliai könyvek rövidítésében a Nestle–Aland-féle rendszert követem.³ Anonymus latin szövegét az egyöntetűség kedvéért, az eltérések feltüntetése nélkül, a szövegkiadásokhoz képest részben módosított, normalizált helyesírással közlöm.

2.c) Idézés liturgikus használatban levő bibliai perikópákból

Az egyetlen szöveghely a Gestában, ahol jelezve van a bibliai idézet idézetvolta és így kifejtett módja (a Mózes énekére való hivatkozás) miatt egyértelmű az idézés, a 20. fejezetben található. Vagy nem is olyan egyértelmű? Mert Mészárosot követve az SRH kiadói is feltüntetik Dt 11,24 mellett az erre hivatkozó Jos 1,3-at:⁴

Bene implevit Deus in Almo duce et filio suo, Arpad prophetiam, quam cecinit Moyses propheta de filiis Israel dicens: Et locus, quam calcaverit pes vester, vester erit. (P. MAG. 187) ... loca, quae calcaverunt ... (P. MAG. 188)

A *locus ... erit* mondat nevezetes napnak, a (nagyböjt első heti) kántorböjt szombatjának olvasmányából⁵ (Dt 11,22–25) való idézet. El kell azonban számolnunk a Bibliától való kisebb (valószínű) szövegeltéréssel (P. MAG. 187) és a parafrazeált idézettel is (P. MAG. 188): a következő mondat *loca, quae calcaverunt* szövegegysége ugyanis az előző hely egyszerű parafrázisa.

A szövegkezdet mind a rendelkezésekre álló liturgikus forrásokban, mind pedig a Biblia-kiadásokban „*Omnis locus*”, és pillanatnyilag más megoldást nem találok az eltérésre, mint hogy esetleg maga a magyarországi szerző hangozta még „héberesebbre” a szöveget a bibliai latin legfeltűnőbb jellegzetességének számító „*et*” mondatkezdéssel. Ugyanez tetten érhető a bibliai ige itteni *dicens* bevezetésével is: sem a Bibliában, sem a liturgikus perikópákban nem találunk ehelyütt ilyen mondatkezdetet, tehát valószínűsíthető, hogy P. magister leleménye a biblikus színezet.

³ Interneten ld. <http://vallastudomany.elte.hu/node/15>

⁴ SRH I, 62; továbbá MÉSZÁROS 16. nyilván a *Moyses propheta ... dicens* és esetleg a P. MAG. 188. *habuerunt et habent* fordulata miatt az ugyanezt a mózesi mondatot idéző Jos 14,9-et is párhuzamnak tartja, szükségtelenül; valamint talán az *usque ad praesens* miatt utal a Jos 14,14-re. Nem is csak a nem pontos idézet (Jos 14,14: *usque in praesentem diem*) miatt nem tekinthető a Józsué-könyvbeli hely ide vonandónak, hanem mert az *usque ad praesens* Anonymus kedvenc szavajárása hasonló helyzetekben (71, 132). A *Moyses dicens* fordulatról ld. fönn a főszöveget.

⁵ Ld. Blasius [Balázs] DÉRI (ed.): *Missale Strigoniense 1484 id est Missale secundum chorom almae ecclesiae Strigoniensis, impressum Nurenbergae apud Anthonium Koburger, anno Domini MCCCCLXXXIII (RMK III 7)*. [A továbbiakban *MissStr 1484 (MRH I)*] (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series nova XVI/Monumenta Ritualia Hungarica I). Budapest 2009. 103.

in escam. 7 cunctis animátibz
 tr. omíq; uolueri celi. 7 uniu
 sis que mouetur in tra. et in
 quibz est anima uiués. ut ha
 beant ad uescédum. Et scím é
 ita. Uidit dñs cuncta que fecit.
 et erant ualde bona. Et scím é
 uespé 7 mane dies sextus. Igit
 pfecta sūt celi 7 tra. 7 omís or
 natus corz. Complcuitq; dñs
 die septimo opus suú quod
 fecerat. 7 requiuit die septimo
 ab omí opere qđ pararat. or.

Deus qui mirabilis hominē
 creasti 7 mirabilius redemi
 sti. da nob qđ sūt oblata mēta
 peccata mēta racione pñstet.
 ut uicamur ad gaudia etna
 peruenire. P dñm n. Lectio.

Flaccum é in uigilia matutina.
 eo ecce respiciēs dñs sup castra
 egyptiorz. p columpnā ignis 7
 nubis. mētafecit cecatum corū.
 et subuertit rotas curruum. fere
 banturq; in pfundū. Dicunt
 ergo egypti. fugiam' isrlē.
 dñs enim pugnat p eis sūt nos.
 Et ait dñs ad moysen. Exten
 de manū tuā sup mare. ut re
 uertantur aque ad egyptios. sup
 currus 7 equites eoz. Cum q;

extēdissi: moyses manū s'tra
 mare. reu'sum é pmo diluca
 lo ad priorē locū. fugientibz
 egyptijs occurrerunt aque. 7
 uioluit eos dñs in medys
 fluctibz. R eūseq; sūt aque. 7
 cooptuerunt currus et equites
 cuncti cecatus pharaonis. qui
 seqntes ingressi fuerant mare.
 nec unus quide' supsiuit et eis.
 filij aut' isrl' p'cedunt p medū
 sicci māis. 7 aque eis erant qđ
 p muro a dextis 7 a sinistris. U
 lerauitq; dñs in die illo isrl'
 de manu egyptioz. 7 uiderūt
 egyptios mortuos sup litus ma
 nis. 7 manū magnā quā cecū
 erat dñs s'tra eos. Timuitq;
 ppls dñm. 7 crediderunt dño
 et moysi seruo eius. Tunc
 cecanto moyses et filij isrl' car
 men hoc dño. 7 dicunt. Tract'.

Ante mus domino gloriose
 e num — honorificatus ē equū
 et a senso rem p'cat in ma re

Missale Notatum Strigoniense (ante 1341 in Posenio) 117^v. (A bal oszlop aljától az Ex 14,24–15,1 „prófécia”, a jobb oszlop alján a Cantemus Domino traktus kezdete.)

Ugyanitt a *cecinit Moyses ... de filiis Israel dicens* szövegrészlet párhuzamaként nem tartják számon, sem Mészáros, sem a szövegkiadók Ex 15,1-et, pedig ez a nagyszombati (húsvéti) vigília egyik „prófeciájának” (Ex 14,24–15,1) zárómondata, amely a liturgia alapfokú ismerőjének is azonnal azonosítható. E bibliai perikópa sajátosságát az is adja, hogy a római liturgiában egyedi módon „fölvezet” egy külön énekelt tételt, a *Cantemus Domino* traktust: „Tunc cecinit Moyses et filii Israel carmen hoc Domino, et dixerunt: ...” Nincs szükség viszont föltételezni, hogy a gesta-írónak a *dicens* parafrázishoz igénybe kellett volna vennie a Józsué könyvében (Jos 14,9) található visszautalást (Mózes jövendölésének fölidézését), amely egyébként valóban pontosan a „Moyses dicens” fordulatot tartalmazza.⁶

Végül: az *implevit* szó, bár ez, ill. hasonló igealakok gyakoriak, az újszövetségi frazeológiához tartozik, nem tekintendő konkrét idézetnek.⁷

Lectio continua rendszerű matutíniumolvasmányként a mű keletkezése idején nagy valószínűséggel nem kell az adott bibliahellyel számolnunk, tehát elég a kántorböjti perikópát figyelembe vennünk.⁸

Ez az anonymusi szöveghely a Biblia-idézés szempontjából azért is fontos, mert előképszerűen van alkalmazva egy bibliai történet egy magyar történeti körülményre: a bibliai honfoglalás így nyilvánvalóan párhuzama a magyar honfoglalásnak, illetve a magyar honfoglalásra rávetíti amazt, s ezzel mintegy legitimációt ad neki. A XVI–XVII. századi irodalomban sokszor hangsúlyozott zsidó-magyar sorsközösség középkori gyökereinél vagyunk.

Az idézet (P. MAG. 187) javasolt filológiai jelzése ezek után: „locus ... erit” Dt 11,24 (lc Qu/h1/sb). A parafrázisnál (P. MAG. 188) ugyanez az eljárás, cf. kiegészítéssel. Továbbá: „cecinit ... dicens” cf. Ex 15,1 (S Sabb).

A „valakit gyümölcséről megismerni” fordulat szinte szállóigévé vált bibliai szöveg, de Anonymus megfogalmazása (már amennyiben a szittyákat leíró fejezetben nem valamely forrására támaszkodik):

... *adhuc eos* (sc. Scythicam gentem) *cognoscetis duram gentem fuisse de fructibus eorum.* (P. MAG. 25)

szinte megegyezik a pünkösd utáni 8. vasárnap evangéliumi perikópájáéval (Mt 7,15–21):⁹ „a/ex fructibus eorum cognoscetis eos”. (Mt 7,16/20)

⁶ Ld. 4. jz.

⁷ MÉSZÁROS 16. a Mt 27,9-et kapcsolja ide a rengeteg előfordulás miatt, nyilván mert abban megtalálható a „prophetam dicentem” fordulat is. A centonizálás technikájának tudatos vagy öntudatlan alkalmazása természetesen nem kizárt Anonymusnál, de egy-egy, bár jellegzetesen bibliai szó fölhasználását fölösleges lenne egyértelműen ennek tulajdonítani.

⁸ Ld. FÖLDVÁRY Miklós István: „A magyarországi zsolozsma-lekcionárium temporáléjának jellegzetességei II. Esztergom”, *Magyar Egyházzene XVI* (2008/2009) 405–440, különösen 423. skk.

⁹ SRH I, 36, 2. jz.; MÉSZÁROS 16. és nyomában SRH I, 36, 2. jz. tévesen veszi párhuzamnak (Mészáros egyenesen csak ezt!) a L 6,44-et.

A javasolt hivatkozás tehát egy kritikai apparátusban: „cognoscetis ... eorum” cf. Mt 7,16.20 (ev Pent/d8).

Kevéssel alább a ... *cognoscetis eos fuisse de posteris eorum* (P. MAG. 31) szöveghelyhez szintén kell idézni párhuzamként a bibliai helyet (cf. jelzéssel), de vissza kell utalni a P. MAG. 25-re is. P. MAG. 31. azért fontos, mert megmutatja: megfelelő körültekintéssel adott esetben akár néhány szavas parafrázist is joggal vezethetünk vissza konkrét bibliai helyre.

Az Álmos fejedelem születéséről szóló, 3. fejezet —bizonyosan az Árpád-ház uralkodói szentsége megalapozásául (vö. P. MAG. 42: sancti reges et duces)— erősen biblikusra van színezve. Az Emese (Emesü) álmáról szóló leírásban:

... *de utero eius egrederetur torrens et de lumbis eius reges gloriosi propagarentur, sed non in sua multiplicarentur terra.* (P. MAG. 41)

Anonymus több jól ismert bibliai helyet illesztett össze, melyek egy ősatyától leszármazottak nagy számát jövendölik meg. Tanulságos megfigyelni szerzőnk ügyes, sőt szellemes centonizáló technikáját. Az első tagmondat Ábrahám történetéből való: „*qui egredietur de utero tuo, ipsum habebis heredem*” (Gn 15,4). Látjuk: a Névtelent „nem zavarja”, hogy itt Ábrahám *uterus*-áról („ágyékáról”) van szó — azt a bibliai latinban is szokottabb, természetes latin jelentéssel női méhre alkalmazza. A második és a harmadik tagmondat Ábrahám unokája, Jákób történetéből vétetett (a férfi-nő különbség ellenére itt is lényegében azonos a bibliai és a gesta-szituáció): „*cresce et multiplicare: gentes et populi nationum ex te erunt, reges de lumbis tuis egredientur* (Gn 35,11) *terramque ...*” (Gn 35,12) Könnyen belátható, hogy mely szavakból és milyen, részben új szerkezetekből alkotja meg Anonymus a parafrázist. Az is világos, hogy a situációs, tartalmi hasonlóságon kívül az „*egredietur*” és az „*egredientur*” szavak is összekötik a két, alapul vett szöveghelyet. Továbbá, bár a Gn 35,12 is tartalmazza a „*terramque*” szót, a Névtelen megfogalmazása közelebb áll az „*in terra non sua*”¹⁰ fordulathoz az Ábrahám-történetből (Gn 15,13). Elég jól megragadható, amint szerzőnk a két, szituációjában és egyes szavaiban is összekapcsolódó szöveg szálait csomó nélkül egymásba szövi.

Mindkét történet fontos liturgikus szöveg, zsolozsmaolvasmány. Ábrahám történetét a böjtelő időszakában, az ötvenedvasárnaptól kezdődő hét éjszakai imaóráiban olvasták föl (Historia Abraham), míg Jákóbé a második nagyböjti héten szintén a matutíniumokban olvasott (recitált) történet (Historia Iacob).¹¹

Apparátusban az előbbi jelzése: „*de utero eius egrederetur*” cf. Gn 15,4 (Historia Abraham), az utóbbié: „*multiplicare ... terramque*” cf. Gn 35,11–12 (Historia Iacob).

¹⁰ SRHI, 38, 7. jz.; MÉSZÁROS semmit nem érzékel a bibliai szövegháttérből.

¹¹ FÖLDVÁRY (ld. 8. jz.) 416–417. — Az idézett szöveg ugyan már nincs benne a breviáriumokban, de olvashatták; zsolozsmalekcionárium sajnos nem maradt fönt Magyarországról.

quo uenerat ad meridiem: inter be
thel: et hai: usq: ad locū ubi pul: fice
rit tabernaculū: int: bechel: et hai: ī
loco altaris qd fecit pul: et iuocā
uit ibi nomē dñi: **S:** et loth q erit
cū abram fuerūt greges ouium
et armenta: et tabernacula: nec pore
rat cos cape tra: ut hīraret simul:
Erit qipe substācia eoz multa: et
nō quibam hīrare cōmunit: vñ
et facta ē rra int: pastores gregū
abram: et loth: **R:** *Dum faceret abram: usq:*

Aur tūc amaneus: et fereze
us hīrabant i illa tra: Dixit
aut abram ad loth: Ne quēd sit iur
gū int: me: et te: et int: pastores me
os: et pastores tuos: si cū em sum: Ecce
unūsa tra coram te ē: Recede ame
obstro: Si tu ad sinistā ieris: ego
dexterā tenebo: Si tu dextrā elege
ris: ego ad sinistā pgam: Eleuans
itaq: loth oclis: uidit omne circa re
gionē iordanis: que unūsa iriga
batur: anteqm subiret dñs so
domū: et gomorā: sicut paradisi
dñi: et sicut egyptus uementib: i se
gor: Elegitq: sibi loth regionē cir
ca iordanē: et recessit ab oriente: di
uisq: sūc alturū asse suo: Abram
hīrauit i terra chanaan: Loth si mo
ritus ē i oppidis: que erant circa
iordanē: et hīrauit sodomū: hoies
aut: sodomite: pessim erūt: et pccōres
coram dño nimis: **R:** *Temporū dñs abram:*

Dixit dñs ad abram: **fi:** iij:
post qm diuisus ē loth ab eo:
Leua oclis tuos: et uide a loco i quo mic
es: et ad aquilonē: et ad meridiem: ad

orientē: et ad occidentē: Inquit trā q
cōspicis: tibi dabo: et seminis tuo usq:
isempitū: faciāq: semē tuū
sicut puluere tē: **S:** et qd potest ho
mīni numerare puluere: semē quoq:
tuū numerare poterit: Surgit: et p
bula trā i longitūdie: et latitudine
sua: quia t daturus sum eā: **O:** uel
ē abram tabernaculū suū: uenit: et hi
bitauit iuxta cōuallem mābre: ad i
mēbron: edificauitq: ibi altare dño:

R: *Anglū domum uocauit: te: ij:*
Nis itaq: transactis: factū ē dñm
dñi ad abram pualione dicens:
Noli timere abram: ego pccōres tuos:
et in cel tua magna nimis: Dixitq: ab
dñe dñs quid dabit m: Ego nuda absq:
liberis: et filius pccatorū dñi mee
iste ē damascus euezer: Addiditq:
abram: **O:** uchi aut nō dedisti semē:
et ecce ueniācū nūc heres nūc erit: In
tūq: sermo dei factū ē ad eū dñm: nō
erit hic heres tuus: s: qui egredietur
de utero tuo: ipm habebis herede: **E:**
duxitq: eū foris: et ait illi: Subiure
lū: et numerā stellas si potes: **E:** dixit
ei: Sic erit semē tuū: **Credidit: abram:**

R: *Uocauit anglū dñi: te: iij:*
Credidit abram deo: et reputatū
ē illi ad iusticiā: Dixitq: ad eū:
Ego dñs qui eduxi te de hur caldeoz:
ut dare t trā istā: et possideres eam:
At ille ait: dñe dñs unde scire possū:
qd possessurus sum eā: **E:** respondit
dñs: Sume uisq: m uacā tenuē: et ai
pnam tenuē: et rariet amoz tūm:
turturē quoq: et cotūbam: Qui tollit
unūsa bec: dimisit ea p mediū: et uisit

Nehezebb pontosan megadni a fentebbit megelőző mondat forrásait:

... *matri eius praegnanti per somnium apparuit divina visio in forma asturis ...*
(P. MAG. 41)

Párhuzamul kínálkozik a Józsefnek Jézus születését megjövendölő, majd az egyiptomi menekülésre, illetve az Egyiptomból való visszatérésre intő angyal leírásának háromszor is azonos fordulata: „angelus Domini apparuit in somnis”. (Mt 1,20; 2,13.19) Mt 1,18–21 karácsony és Sarlósboldogasszony vigliamiséjének, Mt 2,13–18 Aprószentek, Mt 2,19–23 pedig vízkereszt vigliamiséjének evangéliumi perikópája. Noha itt is mindhárom esetben férfi álmodik, de a szituáció, a gyermek születésének hírüladása Emese álmáéval lényegében megegyezik. Az „apparuit” szó azonban (mint bibliai szakszó isteni vagy angyali jelenésre) a Jákób-történet fönti epizódjának bevezetésében is megvan: Gn 35,1.9, az Ábrahám-történetben pedig a fentebbi *divina visio* párhuzama: „factus est sermo Domini ad Abram per visionem”. (Gn 15,1)

Óvatosan ugyan, de megkockáztatom a párhuzamos helyeket: „per somnium¹² ... visio” cf. Mt 1,20 (ev vig Nat et vig Visit) = Mt 2,13 (ev Innoc) = Mt 2,19 (ev vig Epi) et cf. Gn 15,4 (Historia Abraham), cf. Gn 35,11–12 (Historia Iacob).

A biblikusra hangolt 3. fejezet után a 4. nyitómondata máris két bibliai fordulatot tartalmaz:

Dux autem Almus, postquam natus est in mundum, factum est duci Ugek et suis cognatis gaudium magnum ... (P. MAG. 45)

Nem kétséges,¹³ a *natus est in mundum* lényegében idézet: „... propter gaudium, quia natus est homo in mundum” (J 16,21) a húsvét utáni 3. vasárnap evangéliumából (J 16,16–21). A „gaudium” szó azonban mintegy tovább van gondolva, mégpedig pünkösöd oktávája csütörtöki miséjének lektórája (Act 8,5–8), annak is a zárómondata alapján:¹⁴ „factum est gaudium magnum / magnum gaudium”. (Act 8,8) Ez a hebraizmusnak tekintendő fordulat („factum est” + nomen) még 6-szor előfordul a műben (167, 244, 284, 290, 329, 388).

Egy aprócska filológiai észrevétel megerősítheti azt a föltételezést, hogy nem valamiféle hebraizmussal, hanem valódi idézettel van dolgunk. Az első (de csak az első) előfordulásnál a kéziratban *magnum gaudium* áll, s a két szó fölött kettős vessző jelzi: transzpozícióra van szükség. Lehet, hogy a másoló fejében a neki jobban ismert szövegváltozat járt, hiszen a középkorban egymás mellett él ezen a szöveghelyen a *gaudium magnum* (ezt a Clementina-változat is mutatja) és a *magnum gaudium*. (Ez utóbbi, amely egyébként a görög és az eredeti Vulgata,

¹² Ha helytálló ez a párhuzam, akkor a P. MAG. 42. *per somnium* fordulatánál is vissza kell rá utalni.

¹³ SRH I, 39, 1. jz. Mészárosnak nem tűnt fel.

¹⁴ Sem Mészáros, sem az SRH kiadói nem vették észre, nyilván egyszerű, ismétlődő formulának tekintették. Az, csakhogy bibliai eredetű.

így a mai kritikai kiadás szórendje, a *Missale Strigoniensis 1484* szövege is.) Természetesen lehet, hogy egyszerű tévesztéssel állunk szemben, de mindenestre ha valaki a szokottabb (ld. a karácsonyi történetben L 2,10) *gaudium magnum* szórend helyett *magnum gaudium*-ot ír és az történetesen megegyezik a vélhetően a szerző és a másoló korában is ismert (liturgikus) változattal, akkor ennek hatása nem kizárható.

A bibliai eredet feltüntetése így javasolható: „natus ... mundum” cf. J 16,21 (ev P/d3), „factum est ... magnum” cf. Act 8,8 (lc Pent/f5).

Szintén a 4. fejezetben egy ritka, sőt egyedi, épp ezért jól azonosítható jelzős szerkezetet látszik idézni a gesta-író:

... erat ipse *Almus ... hilaris dator omnibus ...* (P. MAG. 46)

A fordulat Lőrinc ünnepének szentleckéjében (2K 9,6–10) található: „hilarem enim datorem diligit Deus”.¹⁵ (2K 9,7)

Apparátusban jelzése: „hilaris dator” cf. 2K 9,7 (lc Laurent.m.).

Végül matutínumulvasmányból ismerős a fejezet következő idézete:¹⁶

... *donum Spiritus Sancti erat in eo ...* (P. MAG. 47)

Az „accipietis donum Spiritus Sancti” (Act 2,38) fordulat (végső soron) az áldozócsütörtök után kezdve pünkösdig az éjszakai virrasztó zsolozsmában olvasott¹⁷ Apostolok cselekedeteiből való.

Jelzése: „donum ... Sancti” cf. Act 2,38 (lc M post P/h6/f6).

Az augusztusi matutínumokban az ún. Bölcsességek könyveket, ám „ténylegesen három héten át csak a Példabeszédek, a negyedik héten a Prédikátort olvasták Esztergomban”.¹⁸ A liturgikus kódexek tanúsága szerint tehát jó esély van arra, hogy a hangyákról szóló példabeszédet éjszakai felolvasásból (is) ismerték a magyarországi klerikusok és iskolázott középkori emberek. A bölcsesség-irodalomból vett szentenciák esetén továbbá nagyon is nem zárható ki a szentenciák, szállóigék formájában való közvetítés.

Bár mindössze két tartalmas szóra és egy kötőszóra korlátozódik egy idézetgyanús szintagma (*ducem ac praeceptorem*), amely az 5. fejezetben háromszor is előfordul különböző szerkezetekben, először a *habeo* igével:

... *nisi ducem ac praeceptorem super se habeant ...* (P. MAG. 54),

¹⁵ SRHI, 39, 2. jz. Mészárosnak nem tűnt fel.

¹⁶ SRHI, 39. Mészárosnak nem tűnt fel.

¹⁷ FÖLDVÁRY (ld. 8. jz.) 419.

¹⁸ FÖLDVÁRY (ld. 8. jz.) 420. Uo. 436 szerint Pent/d9-on kezdték Prv 1,1-től, Pent/d10-on Prv 4,20-tól, ez az elhelyezés (asszignáció) azonban csak egy naptári lehetőség, mert a tényleges augusztusi vasárnapok különböző években más-más pünkösd utáni vasárnapok lehetnek.

továbbá kétszer az *eligo* igével (*elegerunt* P. MAG. 55, *eligimus* P. MAG. 56), illetve majd a 13. fejezetben a *constituo*-val (*constituit* P. MAG. 132), mégis az SRH szövegkiadó filológusaival¹⁹ együtt elfogadhatónak tűnik, hogy végsősoron a Példabeszédek könyvéből (6,7) származtassuk: „cum non habeat (sc. formica) ducem, nec praeceptorem, nec principem”.

Jelzése: „ducem ... praeceptorem” cf. Prv 6,7 (Historia Sapientiae).

A szövegnek a „dux” és a „praeceptor” szavak összekapcsolása ad egyedi-séget. A P. MAG. 56. egyébként a vezérválasztást olyan általános szavakkal fogalmazza meg:

Ex hodierna die te nobis ducem ac praeceptorem eligimus ... (P. MAG. 46)

hogy talán nem volt szüksége a Mészáros Ede²⁰ által párhuzamba állított igeversre a Makkabeusok 1. könyvéből („te hodie eligimus esse pro eo nobis in principem et ducem ad bellandum bellum nostrum”, 1Mcc 9,30) ... A héberes „in” + acc. eredményhatározós szerkezetet sem veszi át a magyar szerző.

Ezt a mondatot P. magister kis változtatással megismétli a 10. fejezetben (P. MAG. 103); itt már a Prv 6–7-hez kötődő „ducem ac praeceptorem” is teljesen elszűrkül, hiszen *dominum ac praeceptorem* áll — hacsaknem másolási hibával, esetleg egy rövidítés téves feloldásával van dolgunk.

Egyébként a bibliai részlet erősen hasonló szituációt ír le, és ez az igevers még benne is van abban a szöveganyagban,²¹ amelyet valóban felolvastak az októberi éjszakai zsolozsmákon. Ha tehát mégis amellet döntünk, hogy a bibliai történeti könyv szövegforrás lehet, annak jelzése ez lesz: „ex hodierna die ... eligimus” cf. 1Mcc 9,30 (Historia Macchabaeorum).

Hasonlóan túl általánosnak²² tartom a hasonlóságot a nyelvi elemekben (és más a szituáció is) Gn 9,6 („Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius”) és az eskü negyedik pontja közt:

... sanguis nocentis fuderetur, sicut sanguis eorum fuit fusus in iuramento ...
(P. MAG. 63).

Mi másként fogalmazhatta volna meg a Névtelen? Mindenesetre a bibliai helyet a magyar középkorban hatvanadvasárnap után olvasták éjszakánként.²³

Esetleges jelzése: „sanguis ... fusus” cf. Gn 9,6 (Historia Noe).

A szituáció (követküldés ajándékokkal)²⁴ hasonlósága miatt lehet, hogy nem véletlenek a szóegyezések a 10. fejezet egy mondata:

¹⁹ SRHI, 40. Mészáros hangyaszorgalma ellenére sem talált rá erre a párhuzamra.

²⁰ MÉSZÁROS 17.

²¹ FÖLDVÁRY (ld. 8. jz.) 421. Uo. 439: a Pent/d19-hez való asszignációhoz ld. a 18. jegyzetet.

²² MÉSZÁROS 17. SRHI, 41, 1. jz.

²³ FÖLDVÁRY (ld. 8. jz.) 416. 428.

... miserunt ... XL camelos ad onera portanda ... ac alia munera ... (P. MAG. 101)

és 4Rg(=2Rg) 8,9 között: „... habens secum munera et omnia bona Damasci, onera quadraginta camelorum”. Benhadad szíriai király és utódja, Hazael történetét bizonyosan liturgikus felolvasásból (is) ismerte mind a Névtelen, mind klerikus műveltségű címzettjei. (A Királyok 4. könyve két júliusi héten volt matutíniumolvasmány.)²⁵

Jelzése ez lehet: „miserunt ... munera” cf. 4Rg(=2Rg) 8,9 (Historia Regum).

A 16. fejezet egy szófordulatát:

... quasi bravium accipere volentes ... (P. MAG. 150)

párhuzamba szokás²⁶ állítani a sportversenyt például vevő páli „unus accipit bravium” igehellyel. (1K 9,24) A *bravium* szót a középkori latinságban igen kiterjedten használták; hogy az *accipere* igével egy szerkezetben áll, illetve, hogy jeles nap, a böjtelőt kezdő hetvenedvasárnap miseolvasmányából fölismerszik, talán indokolttá teszi, hogy párhuzamként (végső eredetként) tüntessük föl a bibliai helyet.

Jelzése: „bravium accipere” cf. 1K 9,24 (lc D70).²⁷

A 20. fejezet

... quantum pugillus capere<t> ... (P. MAG. 178)

fordulata könnyen fölismerhető Illés prófétának és a sareptai özvegynek a középkorban is igen jól ismert bibliai történetében (nagyböjti miseolvasmány is, és bizonyosan a Historia Regum része is volt): „quantum pugillus capere potest”. (3Rg=1Rg 17,12) Akár onnan vett idézetnek is tekinthető.²⁸

A szövegkritikai kérdésre is megoldást nyújthat a bibliai eredeti szöveg. Anonymus nem autográf szövegében ugyanis *capere* áll, s ebben a formában nyilvánvalóan romlott a szöveg. Az SRH cruxot állapít meg, azaz nyitva hagyja a megoldást a (*sic*) jelöléssel; Juhász *caperet*-re egészíti ki. Ez lehetséges, és akkor, bár a másoló ezt látta, fejében *capere potest* járt, csak nem fejezte be az általa (föltételezhetően) módosított szöveget. De az is lehetséges, hogy véletlenül kiesett a *potest* szó, talán az utána következő, szintén segédige *licet* miatt.

Az idézet jelölése ez lehet: „quantum pugillus capere” 3Rg(=1Rg) 17,12 (lc Qu/h2/f3; et Historia Regum).

Folytatjuk

²⁴ MÉSZÁROS 13. SRHI, 46, 2. jz.

²⁵ FÖLDVÁRY (ld. 8. jz.) 420. Uo. 436: de Pent/d7 (4Rg 1,2-től) és Pent/d8 (4Rg 3,20-tól) csak asszignációk (ld. 18. jz.).

²⁶ SRHI, 56, 3. jz.

²⁷ Sajnálatos módon, és remélhetőleg egyedülként, ez a perikópa kimaradt az *MissStr 1484* (MRH I) (ld. 5. jz.) indexéből.

²⁸ MÉSZÁROS 16–17. SRHI, 60, 4. jz. FÖLDVÁRY (ld. 8. jz.) 420 (az első két júliusi héten). Uo. 435.